

nyos összeget elkülönít a Nemzeti Kulturális Alap részére. Az összeg konkrét nagysága parlamenti vita során alakul ki, de nem lehet kisebb mint a GDP egy bizonyos, hosszabb távra előre meghatározott százaléka. (Ez az összeg a társadalombiztosítás TBI forrásának felel meg.) 2. A Nemzeti Kulturális Alap vagyonának működéséből, egyes intézmények nem kulturális célú értékesítéséből, privatizációjából származó bevételek. Ez azt is jelenti, hogy a kulturális intézmények és vállalatok nyereségadójukat, közvetlenül vagy közvetve, a Nemzeti Kulturális Alapnak fizetik be, míg az áfa és más adók a Központi Kincstárat illetik.

A vagyon és finanszírozás forrásainak összekapcsolása azt jelenti, hogy a fejlett nyugati társadalmakhoz hasonlóan, de a történelmi helyzet lehetőségeit és sajátosságait kihasználva sokkal átfogóbban és korszerűbben lehet elkülöníteni az államigazgatás kulturális feladatait és a kultúra finanszírozását.

Döntően az angolszász országokban működő „Arts Council” típusú szervezet jönne létre, ami azt is jelenti, hogy a kultúra vagyoni ügyei nem az Állami Vagyonyügynökségen, hanem a társadalombiztosítás megoldásához ha-

sonlóan egy elkülönített szervezeten keresztül intéződnének.

3. Meg kell szüntetni a kezelői jog intézményét. Azon kulturális szervezetek, intézmények, intézetek, vállalatok esetében, amelyek a Nemzeti Kulturális Alaphoz tartozó egy ingatlanon, egy épületben működnek, lehetséges megoldásként üzemeltetési bizottságot kell létrehozni. Az ilyen bizottságokban a szóban forgó épületben működő intézmények vezetői, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap és a helyi önkormányzat (amennyiben az épületben az önkormányzathoz tartozó szervezet is van) képviselői kapnának helyet. A közösen használt ingatlan, épület fenntartását az Üzemeltetési Bizottság terv szerint irányítaná, az egyes elkülönült szervezetek, cégek nem bérleti díjat, hanem utólagos költségtérítést fizetnének, ezzel nyilvánvalóan árfelhajtó áfa-tehertől is meg lehetne szabadulni.

A Magyar Kulturális Kamara szakértői felkészültek e tervvázlat részletes indokolására és a kodifikációs munkában való részvételre.

Budapest, 1990. szeptember 19.

Magyar Kulturális Kamara

Amerikai ajándékkönyvek – magyar könyvtáraknak

A magyar könyvtárak jelentős része – a növekvő dokumentumpiaci kínálat, az emelkedő árak és a beszerzésre fordítható összegek szorításában – az elmúlt évtizedekben kénytelen-kelletlen „defenzív” gyarapításra kellett hogy berendezkedjen, a visszavonulás, a legfontosabb állományi-szolgáltatási pozíciók megőrzésének változatos stratégiáit alakítva ki. Különösen a szakkönyvtárak könyvbeszerzéseit sújtotta ez a körülmény; a legfontosabb szakfolyóiratok megrendelésének fenntartása érdekében a monografikus munkák, a szakkönyvek tételeiről kellett sok-sok intézménynek lemondania, a remény, a „hátha majd” jelszava a dezideráló nyilvántartások tételeit szaporította. Ám a nagy nyilvános könyvtárak, a megyei és városi könyvtárak is, a referenzs gyűjtemény reprezentatív és nélkülözhetetlen forrá-

sain, no meg az idegen nyelvű szépirodalmi olvasmánykínálaton túl sokáig nem igen gondolhattak arra, hogy angol, német, francia szakmunkákat is felkínálhassanak olvasóiknak. (Igaz, az idegennyelv-tudás készségének általános hiányossága miatt ez az igény nem is jelentkezett követelő módon.) A kulturális termékek forgalmát korlátozó akadályok elhárulása sem teszi rózsásabbá a könyvtárak helyzetét, hiszen a gyarapítás feltételei korlátokat állítanak az intézmények elé.

Aligha gondolhatja bárki, hogy a nemzeti könyvtári vagyonnak ez az általános gyarapítási problémája lényegileg orvosolható azokkal az ajándékkönyv-programokkal, melyek az elmúlt években amerikai alapítványok révén kezdték meg működésüket, ám az iskolai könyvtáraktól az országos feladatkörű szak-

könyvtáráig terjedő beszerzési inségövezetben mégis számottevő segítségként lehet őket értékelni.

Az ügy előzményei az 1980-as évek közepére nyúlnak vissza, amikor a Soros-alapítvány könyvtári célprogramjainak keretén belül sor került – akkor még az MKE szervezésében – egy olyan akcióra, amelyben amerikai szakkiadóknak könyveinek beszerzése volt a kitűzött cél. Ez az alapítványi vállalkozás azonban rövid időn belül zátonyra futott, s nem azért, mintha a magyar könyvtáraknak nem lett volna szükségük a viszonylag kedvezményes forintáron beszerezhető művekre, hanem mert az alapítványi szándék, hogy egy-egy kiadványt nagy számban rendeljenek meg (ami kedvezményes vásárlást tett volna lehetővé), és a rendelések szóródása, egyedi jellege ellentmondtak egymásnak. Ezt a Soros-programot, kudarca után, rövid szélcsend követte.

1986–87 fordulóján merült fel először az az egészen más jellegű lehetőség, amely ingyenesen, ajándékkönyvek formájában jelentkezett. Ami annyit tesz: könyvtáraink térítésmentesen juthatnak hozzá az amerikai alapítványi közvetítéssel érkező kiadványokhoz.

Elsőként a Sabre-alapítvány, ez a washingtoni és bostoni székhelyű intézmény jelentkezett ezzel a szándékkal, vállalva, hogy a nagy amerikai kiadóvállalatok publikációit összegyűjtve és eljuttatásukat megszervezve elsőrendűen könyvtáraknak kínál fel ajándékkönyveket. Az eredetileg lengyelországi kulturális, oktatásügyi, tudományos és mezőgazdasági tá-

mogatások céljaira szerveződött alapítvány (amelyik az akkori szükségállapot körülményei között a lengyel egyházak közreműködésével, illetőleg a tengerentúli lengyel emigráns szervezetek részvételével kezdte meg adományainak eljuttatását) az Országos Könyvtárügyi Tanács „védnöksége” alatt építette ki magyar kapcsolatait, előkészítve a könyvszállítmányok hazánkba való eljuttatását.

Az ügy hátterét és motívumait illetően érdemes arról is szólni, hogy ezeket az ajándékprogramokat mi ösztökéli, melyek a mozgatórugói. Elsőrendűen arra a tényre kell utalni, hogy a nyugati információs és könyvpiac óriási a verseny a kiadók között, s még a nagy cégek gondos piacutatása mellett is tetemes, visszamaradó készletek halmozódnak fel. A visszamaradó készletek a raktárakat terhelik – korlátozva az újabb publikációk elhelyezését is –, kulturális segélyprogramok céljaira való felajánlásukkal viszont adózási kedvezményhez jut a cég. A nem „államháztartási”, hanem alapítványi forrásokból gazdálkodó művelődési és könyvtári intézmények világában ez az „érdekmechanizmus” a természetes dolgok körébe tartozik, könyvtárak és más intézmények működésük feltételeinek tetemes részét így szerzik meg. Ugyanakkor az amerikai törvények – és a betartásukat ellenőrző hatóságok – igen szigorú kritériumokat állítanak fel a „charity”, azaz a térítésmentes alapítványi működésre, kikötvé, hogy kik lehetnek a kedvezményezettek, illetőleg rendelkezve arról, hogy az ajándékok semmiképpen sem szolgál-

hatnak jövedelemszerzést (aminek következtében nyereségérdekeltségű vállalatokhoz, tehát azok szakkönyvtáraihoz sem juttathatók). A kritériumok szerint az ajándékkönyvekre a következők számítanak „rászorulóknak”: betegek (ennek értelmében az orvosi-egészségügyi könyvtárak kapják a könyvajándékokat), a gyermekek (ami az iskolai könyvtárak nyelvtanulást segítő könyvekkel való ellátást teszi lehetővé) és azok az intézmények, amelyeknek igazolhatóan nincs konvertibilis valutájuk a művek beszerzésére (ez viszont – hazai körülményeink között – a könyvtárak igen széles körére érvényes).

A Sabre-alapítvány a példányszámok megjelölésére módot adó kiadói listák eljuttatása után 1987-ben kezdte meg a könyvszállítmányok Magyarországra való eljuttatását. A szállítások költségeit a New York-i Soros Iroda vállalta, az OSZK–KMK, illetőleg néhány nagyobb hálózati központ közreműködésével folyó raktározási, szétosztási műveletek költségeit pedig a hazai MTA–Soros Program Iroda fedezte. Ebben az esztendőben és a következőben 70–80 ezer kötet érkezett, melyeknek bő negyedrésze, az alap- és középfokú iskolák angol nyelvtanítását segítő, iskolai könyvtárakba került (elsősorban a kéttannyelvű és speciális tagozatú oktatóintézményekbe), hasonló mennyiséget tett ki az orvosi könyvek köre – ennek „terítésében” az Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár, az orvosi könyvtárak regionális hálózati központjainak részvételével, igen jelentős szerepet játszott. Az ajándékkönyvek további részei elsősorban a közgazdaság, a pénzügy, az üzemszervezés és vezetés (management), a kémia és a számítógépes ismeretek tárgykörébe tartoztak, de szép számmal érkeztek lélektani, történelmi, politológiai munkák is. A Sabre és a Soros ajándékkönyv-programok, noha arra nem adtak lehetőséget, hogy a könyvtárak maguk „rendeljenek”, és igényeiket tételesen is érvényesítsék, 1987–88-ban összességében (egy-egy szakkönyv értékét 25 dollárral számolva) közel 2 milliós dollárértékű könyvgyararral gyarapították a hazai gyűjteményeket. Azért kell erről az időszakról múlt időben beszélni, mert a Sabre Foundation és a Soros-alapítványi programok közös akciója az elmúlt esztendővel megszűnt, az ügy patronusai külön utakra tértek.

A Soros-alapítvány a pittsburgh-i székhelyű Brother's Brother Alapítvány (ugyancsak kelet-közép-európai egészségügyi és kulturális

támogatásokat szervező intézmény) ajándékkönyv programjainak szállítási és szétosztási költségeiben vállal szerepet, elsörendően orvosi, közgazdasági, számítógépes, jogi és pénzügyi munkák sokaságát tartalmazó küldemények érkeztek eddig.

A Sabre talán még komolyabb perspektivákat nyitott meg azzal, hogy magyar szerveknél tett elmúlt esztendei kezdeményező lépések után 1990-ben létrehozta az alapítvány magyar változatát, a Sabre–Hungary Alapítványt. Ez a hivatalosan is bejegyzett jogi személy a magyar tudomány és oktatás, a nyelvtanulás, az egészségügy és a mezőgazdaság segítését jelölte meg alapító okiratában legfőbb céljaként. Ebben a konstrukcióban az amerikai partner – megnyerve közreműködőként a bostoni illetőségű „Magyar Studies of America” elnevezésű magyar szervezetet – az amerikai kiadók könyveinek összegyűjtését, a szállítmányok útnak indítását végzi, s a hazai Sabre-alapítvány gondoskodik a szállítási és szétosztási feladatok megoldásáról. A tapasztalatok szerint egyegy kötetnek a részesedőkhöz való eljuttatása

kb. 15 Ft költséget igényel (ami a kiadványok értékének elenyésző része). Az alapítványi pénzforrást ennek figyelembevételével a Művelődési és Köznevelési, a Szociális és Egészségügyi Minisztériumok központi hozzájárulásaiából sikerült eddig megteremteni, de a jövőben az agrártárca és a Magyar Tudományos Akadémia részvételére is számítani kell.

Egyetlen esztendő alatt több mint 60 ezer kötet érkezett emez új Sabre-alapítványi formában az országba. Csaknem másfélszáz iskola kapott az elmúlt tanév végén angol nyelvtanítási kötet sorozatokat, térképeket, atlaszokat és a korábbi közgazdasági, számítógépes, orvosi könyvek mellett öröndetesen növekednek a természettudományi (kémiai, biológiai), környezetvédelmi, mezőgazdasági tételek arányai a szállítmányokban. A publikációk korántsem régiek, java részük a 80-as évek amerikai kiadói termését képviselik.

Az ajándékkönyv programok szervezésében és lebonyolításában – az ilyen irányú akciók indulásakor – az elmúlt évtized közepén az OSZK–KMK természetszerűleg, országos könyvtári érdekről lévén szó, vállalta a kulcs szerepet, akkor még nem sejtve, hogy a következő évek ilyen többirányú, többágú tevékenységhez fognak vezetni. Sőt, úgy tűnik, a

külföldi alapítványi jelentkezők köre mindjobban szélesedik, újabb és újabb tengerentúli és európai szervezetek jelentkeznek, amelyek céljaik hazai realizálásának itteni partnereit keresik. A közeljövőben meg kell találni annak szervezett és intézményes módját, hogy a hazai könyvtárügy rugalmasan és ésszerűen reagáljon ezekre, vigyázva arra, hogy a különféle alapítványi szándékok ne fedjék, hanem kiegészítsék egymást, igyekezvén befolyásolni az alapítványi intézményeket, tanácsokat, hogy olyan könyvtári javak (a könyveken túlmenően folyóiratok, korszerű könyvtári technika) kerüljenek az országba, amelyekre a legnagyobb szükség van, sőt adott esetben elhárítva vagy az igényeknek megfelelő korlátok közé szorítva az adományokat. A legcélszerűbb magatartásnak a nyitottság tűnik, a sokféle nehézséggel küszködő könyvtárak sok mindent fogadhatnak, de nem „bármit”.

Az lesz majd a szép, ha olyan lesz a helyzetünk, hogy ezekről az ajándékkönyv-forrásokról könnyű szívvel lemondhatunk, ez azonban még messze van. Addig vállalni kell a tetemes mennyiségű könyv terítésével, a legrászorúbb használókhoz való eljuttatásával járó munkákat.

Fogarassy Miklós

Töprengés a Teleki Intézet szellemi örökségéről

Magyarság- és kisebbségkutatás – könyvtárak

A magyarságtudat bölcs és távlatokat nyitó kifejezésének kell tekintenünk a Teleki Pál Tudományos Intézet folyóirata, a *Revue des Études Hongroises* címének módosítását 1943-ban *Revue d'Histoire Comparée*-re. Deklarálta azt a szándékot, hogy a történettudomány – egyébként nem csak a történettudomány – járuljon hozzá a nemzetek közötti idegenkedés, ellenségeskedés, a *tájékoztatlanságból fakadó* hamis szomszéd-tudat megszüntetéséhez.

Ha van századunkban régió, ahol a nemzetek közötti megértés, közeledés szinte egzisztenciális kényszer, akkor Közép-Európa, közelebről a Duna-táj ilyen. A Teleki Intézet feladatát három szempontból is korszerű mó-

don teljesítette: a nemzetkutatás problémáit – mai szóval – *multidiszciplináris* alapon kezelte (szociológia, szociográfia, néprajz, földrajz, különösen gazdaságföldrajz, jog- és államtudomány, politológia, történettudomány); másodsor: kutatási módszerében teljes mértékben *gyűjteményi*, forrásfeltáró, bibliografizálási szemléletet képviselt; harmadszor, de mondhatni elsősorban: a kisebbség- vagy ha tetszik nemzetiségkutatást a magyarságkutatással *egységben* szemlélte, és a folyóiratának címében jelzett összehasonlító módszert e cél szolgálataiba állította. Nem véletlen, hogy tevékenységének fontos területét képezte a *vegyes* lakosságú vidékekre vonatkozó dokumen-